

ZALA VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

(Második, befejező közlemény.)

Háry Farkasnak, mint a levéltár registratorának nevével első ízben 1789-ben találkozunk. Ugyanekkor a rendezési munkálatoknál alkalmazott Tarsoly Ferenc, Deák Péter, Ratesics József és Koppányi József elhagyták a levéltárt, részben a megyei szolgálatot is. Deák Péter a bírósághoz került, Koppányi pedig megyei várnagy lett.

Ezek eltávoztával alkalmazták Háry Farkast Nagy Mihállyal együtt registratornak.⁵⁷ Háry ezidőtől kezdve 1850-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig, több mint hat évtizeden át munkálkodott a levéltárban.

Ez alatt a kivételesen hosszú működés alatt szorgalmasan haladt a megkezdett rendezési munka. Háry pár évtized alatt olyan rendet teremtett a levéltárban, hogy más vármegyék levéltárnokai is eljöttek tanulmányozására. Így Sopron vármegye akkori levéltárnoka, Talabér Ignác 1829. évi látogatása után december 2-án kelt levelében így ír Hárynak; „elbeszéllettem neki (t. i. az alispánnak), mely szép rendbe találtam a dícsért megyének irományait azon óhaj-tással, ha saját irományainkat is ahhoz hasonló rendbe hozni képes lehetnék; mely merész kívánság!”⁵⁸

A levéltári rendezési munkálatokra való rátermettségének már a levéltár állapotáról 1794-ben készített jelentésben is tanújelét adta. A jelentést ugyan Forintos Gábor megyei főjegyző írta alá, de az Háry műve. Nemcsak a „juridica acta” rendezéséről tesz említést, hanem teljes részletességgel kiterjeszkedik a „politica acta” rendezésére is.

A jelentés szerint a politikai aktákat a következőleg csoportosították és rendezték.

A közgyűlési jegyzőkönyvekhez betűsorost készítettek, amelynek formuláját a megye közgyűlése külön határozattal már előzőleg megállapította s, tekintettel a jegyzőkönyvek nagy anyagára, kinyomtatta.⁵⁹ A betűsorosban a tárgyon kívül külön rovata van a közgyűlés idejének, a jegyzőkönyv tételszámának, lapszámának, a határozat első pár szavának és, ha felsőbb rendelkezésről volt szó, külön rovatban megjelölik ennek számát is. E munkában Háry már 1791-től résztvett.⁶⁰

A jegyzőkönyvi tárgyakra vonatkozó iratokat külön sorozatba illesztették. A jelentés megtétele idején még csak a XVIII. sz.-beli iratokat szedték időrendbe és készítették elő végleges rendezéshez. Külön csoportosították a ki- és be-

⁵⁷ Farkas György táblabíró jelentése. 1790. márc. kgy. ir., szám nélkül.

⁵⁸ Talabér Ignác sopronvármegyei levéltárnok levele 1829. dec. 3., szám nélkül. Háry Farkas hátrahagyott iratai közt.

⁵⁹ 1790. szept. 20. jkv. 485. 1.

⁶⁰ 1791. jún. 27. jkv. 302. 1.

táblázásokról szóló iratokat is s ezekhez külön betűrendes elenchusokat készítettek.

A nemességi ügyeket is külön osztályozták. Az itt képzett csoportok a következők: a) kihalt nemesi családok armalisai; b) a nemesség igazolása ügyében lefolytatott perek; ezeket a családi nevek betűsorában fasciculusokba kötötték s az iratok külsején jelezvén a tartalmat külön indexet ezekről nem készítettek; c) nemesi vizsgálatok iratait és jegyzőkönyveit; ezeket időrendben fasciculusokba kötötték s a bennük előforduló családokról külön betűsorost készítettek. Ugyanitt sorolták fel azokat a családokat is, amelyek más megyéktől testimonialisokat hoztak vagy Zala vármegyétől ilyeneket kaptak.⁶¹

A politikai iratok csoportjában dicalis conscriptio-kat, conscriptio animarum-okot, conscriptio manualium-okot, a községi adókönyvecskéket járások szerint időrendbe szedve csomózták és minden csomó külsejére feljegyezték a járás nevét és az évszámot, de ezekhez indexet vagy elenchust külön nem készítettek. Ugyanígy rendezték a régi és új urbariumokat, az irtványokról szóló összeírásokat s az úrbéri vizsgálatokat (visitae urbariales). Külön sorolták az árvaügyekre vonatkozó iratokat, a jegyzőkönyvi számok szerint rendezve azokat. A biztosok, pénztárosok, falusi bírák számadásait minémúségük szerint külön-külön fasciculusokba foglalva a számadásttévők neveinek feltüntetésével szedték rendbe. Index ezekhez sem készült. A II. József korabeli iratok szintén elkülönítve, időrend és szám szerint rendeztetek a hozzátartozó eredeti naplókkal együtt. A jelentés itt a „politica acta”-csoportnál számol be a voltaképp „juridica acta”-csoporthoz tartozó eltörölt, „subalternum iudicium” iratainak a rendezéséről is.

Ezután a jelentés a „juridica acta” rendezéséről számol be részletesen. Ezeket a kiadott rendeletnek megfelelően csoportosították és rendezték, elkészítettek minden csoport elenchusát és extractusát. Ezek alapján készült az „index personalis” és – „localis”. Megjegyzi a jelentés, hogy eddigelé együttesen kezelték a processusokat, akár civilis, akár criminalis volt, most azonban elkülönítették azokat. Ugyancsak elkülönítik az alispánok és szolgabírák előtt lefolyt és a megyei törvényszékhez megfellebbezett pereket is a szerint, hogy felülvizsgálták azokat vagy sem. Azonban ezekről nem készült az előbbiekhöz hasonló index, hanem csak elenchus.

A jelentés befejezéskép rámutat arra, hogy a „juridica acta” rendezése, mutatózása és lajstromozása már majdnem teljes egészében befejezést nyert. Annál több azonban a teendő a „politica acta” rendezése körül. El kell készíteniök az 1785. évet megelőző időről a közgyűlési jegyzőkönyvek indexeit s ugyanakkor a folyó év jegyzőkönyvének indexe is elkészítendő. A levéltárnok teendője közé tartozik az „intabulatio”-k és nemesi ügyek jegyzőkönyveinek az elkészítése is. A jelentés rámutat arra, hogy mindezen teendők elvégzéséhez a levéltárnok egymagában nem elegendő, kéri tehát, hogy az egyik regestratort, aki

⁶¹ Ez megfelel a mai rendszernek is.

eddig a „juridica acta” rendezésénél volt alkalmazva, miután itt a munka csaknem teljes egészében befejeződött, tegyék át a „politica acta” rendezéséhez. Ezen kívül még egy napdíjast is kér. A megye tudomásul vette a jelentést és a „politica acta” gyorsabb rendezésére valóban felvett még egy lajstromozót és egy napdíjast. Ugyanekkor a közgyűlés méltányolva Nagy Mihály eddigi lajstromozó szorgalmas munkáját, napi bérét felemelte.⁶²

Ez a részletesen ismertetett jelentés, mely a levéltár anyagáról, az anyag feldolgozásának mikéntjéről ma is jól tájékoztat bennünket, valósággal munkaterve az új levéltárnoknak, Hárynak, aki több, mint félszázados munkásságának ideje alatt ebben az irányban haladva, szedte rendbe a levéltár anyagát. A levéltárban a Háry Farkas jelentésében felsorolt iratsorozatok ma is abban a rendben találjuk, amelyet Háry hozott létre, pedig azóta a levéltár két ízben is helyiséget változtatott. A költöztetések alkalmával ugyan a rend némileg megbomlott, de a közelmúltban véghezvitt visszaállítási munkálatok folyamán sikerült a régi rendet kisebb-nagyobb hiányokkal helyreállítani.

A rendezés további haladásáról Háry későbbi jelentései számolnak be. Az 1809. évi jelentés a már csaknem egészében rendezett levéltár képét mutatja. A megye nagy meglepéssel vett tudomást levéltárnoka munkásságáról és ennek legszebb elismerését azzal adta, hogy az azon év tavaszán a megye székelyén, Zalaegerszegen látogatást tevő nádornak, József főhercegnek örömmel mutatta be a megye levéltárát s ezt az eseményt a megye közgyűlési jegyzőkönyvében külön meg is örökítették.⁶³ Az 1809. évi jelentést a megye felterjesztette a helytartótanácshoz és a főispánhoz is.

Háry Farkas ezt a szép eredményét nemcsak annak köszönhette, hogy a hétszemélyes tábla 3152/1786. számú rendeletében lefektetett utasításoknak megfelelően járt el és hogy egyébként is kiváló érzéssel kereste meg a helyes utat a levéltár rendezéséhez, hanem annak is, hogy tanulmányozta a más vármegyék levéltáraiban véghezvitt rendezéseket is. E célból a horvátországi Kőrös vármegye alispánjától, Inkey Imrétől levélben ismertetést kért a megye levéltárának állapotáról. Inkey a levéltár állapotáról szóló részletes ismertetését meg is küldte neki. Megkérte továbbá a Zalaegerszegen járó sopronmegyei levéltárnokot, hogy küldje meg azt az ismertetést, amit neki Balla Gábor pestmegyei levéltárnok küldött az ottani levéltárról s egyben megküldte neki a zalai levéltár rendezési tervét.

A vármegyei levéltárak rendezéstörténete szempontjából célszerűnek látom e levelezések közelebbi ismertetését is.

Inkey Imre kőrösmegyei alispán, egyébként zalamegyei földbirtokos, 1828. február 13-án kelt levelében küldte meg másolatban azt a jelentést, amit a levéltár rendezésével megbízott küldöttség tett a közgyűlésnek.⁶⁴ Kőrös megye levéltára e szerint igen elhanyagolt állapotban volt, a vármegye csak éppen most

⁶² 1794. dec. 15. kgy. jkv. 568. l.

⁶³ 1809. márc. 23. kgy. jkv. 306. l.

⁶⁴ Háry Farkas hátrahagyott iratai közt. Inkey Imre levele. Raszinycen, 1828. február 13.

határozta el, hogy a magyar vármegyék példájára nagyobb fizetésű levéltárnokot állít levéltára élére. Kötelességévé tették, hogy a levéltárt a melléje adott registratorral és kancellistával kezelje és rendezze. Külön utasítást készített a küldöttség a levéltár regestratiójáról, rendezéséről és külön a levéltárnok kötelességeiről. A rendezésre vonatkozó utasítás négy főcsoportba sorozza a levéltár anyagát és pedig: *juridica*, *nobilitaria*, *urbarialia* és *politica acta*. A „*juridica acta*” rendezésénél a hétszemélyes tábla ismert rendeletét veszi irányadóul. A „*nobilitaria acta*” közé sorozza: a nemesi ügyekkel összefüggő iratokat, amiket a közgyűlési iratok tömegéből kell kiválogatni és külön csomókban kezelni. Ezekről az iratokról külön index készítendő. Az „*urbarialia acta*” csoportba sorozza az úrbéri ügyekre vonatkozó rendeleteket, a régi és új *urbarium*okat az azokhoz tartozó úrbéri vizsgálati jegyzőkönyvekkel együtt. Ebben a csoportban ugyan, de külön kezelendőknek veszi az úriszéki ügyeket, amikről külön *elenchus* készítését rendelik el. Mindezeket szintén a közgyűlési iratok tömegéből kell kiválogatni és külön *fasciculus*okba kötve kezelni. Az „*acta politica*” csoportba sorozzák mindazt, ami a három főcsoportba sorozott iratok kiválasztása után fennmarad. A visszamaradó iratokat időrendben kell rendezni és *generale repertorium*mal ellátni. A *repertorium* készítésénél első sorban az irat tartalmának legjobban megfelelő jelszót (*Schlagwort*) kell keresni és külön rovatban meg kell jelölni azt, hogy az iratot milyen alcsoportba sorozták. A közgyűlések iratait a közgyűlések ideje szerint csoportosítva kell *fasciculus*okba kötni. A közgyűlési jegyzőkönyvek külön-külön közgyűlésenként kötendők és külön szekrényben kezelendők.

A jelentés egyik pontja a levéltárnok és registrator instructiójával foglalkozik. A levéltárnok legfőbb teendői közé sorozza a beérkező iratok rendben és tisztán való megőrzését és azok rendezését, az *elenchus*ok, indexek vezetését, a jegyzőkönyvek őrzését. A levéltár kulcsait a levéltárnok őrzi és betegség, vagy komoly akadály esetét kivéve, másnak azokat át nem adja s a levéltárba másokat be nem enged. Az iratokat felettesei engedélye nélkül nem viheti, azokba csak felettesei engedélyével adhat betekintést és azokról csak engedéllyel adhat másolatokat. A kiadott iratokról jegyzőkönyvet vezet s általában összes hivatalos teendőiben a főjegyzővel egyetértőleg jár el. A levéltárnok és a registrator esküt tesz.

Külön utasítás szól a levéltár felügyeletéről, ami az alispán kötelessége. A levéltárnok vagy registrator személyében beállott változás esetén az iratokat az *elenchus*ok alapján számba kell vennie és az utódnak átadnia. Az átadásról az alispán a levéltár rendezésére alakított bizottságnak jelentést tenni köteles. A jelentés mellett az *elenchus* és index mintáknak egész sorozata adott magyarázatot a rendezés kiviteléről, de ezeket nem áll módomban ismertetni, mert annak idején Hány visszajuttatta azokat az alispánnak és így teljes képet a rendezés keresztülviteléről nem nyerhetünk.

Annál teljesebb képet nyújt a pestmegyei levéltár rendezéséről az a levél, amelyet Balla Gábor ír Talabér Ignác sopronmegyei levéltárnoknak, s amelyet az teljes terjedelmében közöl Háryval.⁶⁵

Balla elsősorban kinevezésének, illetve hivatalba való bevezetésének körülményeit ismerteti. Pest vármegye, mint a többi megye is, külön bizottságot alakított, amelynek a feladata az lett volna, hogy utasítást dolgozzon ki a levéltár rendezésére. Azonban ez nem történt meg. Miként Balla írja: „az esküvésem formájában befoglaltatott ugyan azon clausula: juxta extradatam et extradandam instructionem regestabo, de nékem soha egy betű instructio se adatott, hanem bévezettetvén egy mindenféle s halmokon feküdt írásokkal megtömött szobába, az acták a leveles tár kulcsaival együtt gondviselésem alá bocsátattak oly utasítással: mitte sapientem et nihil ei dixeris.”

Így teljesen maga erejére hagyatva, maga volt kénytelen rendezési módszert megteremteni. Két főcsoportra osztja fel az iratanyagot: peres iratokra és „polgári állapotokról szóló írások”-ra. A peres iratokból hat apró csoportot alakít: civilis perek, criminalis perek, protestatiók, bírói parancsok, levelezések, kérelmek és vegyes bírósági iratok. Ebbe az utolsó csoportba foglalta a peres eljárással kapcsolatos magistratualis relatiokat, inquisitiokat, investigatiokat, oculatakat, metalis reambulatiokat, a procuratoria és plenipotentia constitutiokat. zálogos leveleket, testamentumokat. Leírja a rendezés keresztülvitelét is. Először elkülönítik az iratokat s az egyes elkülönített csoportok iratait időrendbe szedik és fasciculálják. Az így fasciculusokba széjjelosztott iratokról első sorban chronologicus elenchust készítenek. Az elenchus rovatai alapján készítik a különböző szempontú indexeket és pedig: genealogicus et rerum indexet, topologicus és topographicus indexet. Az elenchus első és második rovata alapján állítja össze a genealogicus, vagyis nomenclator et rerum indexet. A többi rovat alapján állítja össze a topologicus indexet, amelyen Balla oly indexet ért, ahol a helynevek címszava alatt rövid foglalatát adja az arra a helynévre vonatkozó minden egyes iratnak az év és fasciculus, valamint iratszám megjelölésével. Azután külön topographicus indexet állít össze az elenchus utolsó rovatából. Ebben a peres irat helyneveit dolgozza fel minden egyéb közelebbi megjelölés nélkül.

Az ekként rendezett és feldolgozott anyagot külön helyiségbe rakatta és ezt „judiciale archívum” névvel jelöli meg. A „juridica acta” ilykép való rendezésének megkezdése előtt szükségét látja annak, hogy a hétszemélyes tábla véleményét kérje a rendezés terve felől. Miként írja: „hogy az operatiohoz egyenetlenség ne csusszon, zsinór mértékül egy rövid jegyzéket csináltam, mely a felséges Septemviralis Tábla által kevés hozzáadással jóváhagyatván, 1786 esztendei augusztus 1. napján 3152 szám alatt hozzáalkalmaztatás végett minden jurisdictional közöltetett.”⁶⁶ Tehát, Balla levele szerint, a hétszemélyes tábla az

⁶⁵Háry Farkas hátrahagyott iratai közt Balla Gábor kelet nélküli levele másolatban hozzáférhető Talabér Ignácnak Sopronban, 1829. december 3-án kelt leveléhez.

⁶⁶U. o.

ő elgondolását tette magáévá és így az ennek alapján kiadott rendelete folyamánként az összes vármegyei levéltárak Balla rendezési elgondolása szerint dolgozták fel a „juridica acta” iratanyagát.

Az „acta-politica” felosztásánál elkülöníti a régi és az új anyagot. A régi, 1790 év előtti anyag felosztása Balla tervezetében a következő: magistratualisoktól érkezett tudósítások, a kir. kancellária, a helytartótanács rendeletei és a jurisdictio levelezései, instantiák. Ez utóbbiakhoz vette a különböző jegyzőkönyvek és iratok alapján egybeállított nemesi lajstromokat és ezeket elenchizálva és indexxel ellátva szintén külön helyiségekbe rakva alakította a „politicum archivum”-ot.

A nemességi ügyeket nem foglalja ide, hanem elkülönítve, időrendbe szedve topologicus index mintájára dolgozza fel az anyagot, de a helynév címszava helyett a családnevet veszi címszónak és itt foglalja egybe mindazt, ami az illető család nemességére vonatkozik.

Az „acta politica” 1790. év utáni részét egészen más terv szerint dolgozza fel. Minden, a közgyűlés elé kerülő ügyet először egy általános elenchusba és az ennek alapján készített indexbe vezet be. Ezeket generalis elenchusnak, illetve generalis syllabicus indexnek nevezi el. Az anyagot következőleg csoportosítja: publico politicum, nobilitate, religionale, ecclesiasticum, fundationale, literale urbariale, contributionale, a gyűléseken előforduló criminale, normalis resolutio, protestatio, giudiciale, personalis descriptio, insurrectionale, árva ügyek. A közgyűlés elé kerülő peres ügyek is bekerülnek a generalis elenchusba és indexbe, azonban ezeket kivesszi a közgyűlési iratok közül és a „juridica acta” közé sorozza be, ahol újból elenchusba és indexbe kerülnek.

A fasciculusok megjelölésével külön foglalkozik Balla. A megjelölésre két módozatot ajánl: az egyik szerint minden egyes csomó az iratcsoport nevének a kiírásával jelöltessék meg és a fasciculusok folytatólagosan római számokkal, az iratok arab számokkal jelöltessenek. A másik szerint: minden egyes iratcsoport jelölésére egy római számjegyet állapítsunk meg és ez kerül az iratcsoport neve helyett a fasciculusra. A fasciculusok és iratok arab számokkal jelöltessenek. Balla levelének a végén közli a tervezett elenchusok és indexek mintáit, úgyszintén a helytartótanács 3152/1786. számú rendeletének egy részét is.

Talabér Ignác Hányhoz intézett levelében, amellyel Balla elgondolását közölte, kérdezte véleményét Balla rendszere felől. Bár a feljegyzések szerint, válaszolt Talabérnak, a válasz fogalmazványát azonban nem találjuk, a sopronmegyei levéltárban pedig nincs nyoma a köztük lefolytatott levelezésnek. Maga Talabér említett levelében ezeket írja Balla elgondolásáról: „azt az egyet nem szeretem benne, hogy igen szélt szedődnek az irományok és így gondolom, még egyszer annyi munkába kerülne az a szerént való munkálkodás, különben hiszen a rend igen szép, ahol az már meg vagyom” – teszi hozzá.⁶⁷

⁶⁷ Hány Farkas hátrahagyott iratai közt Talabér Ignác levele. Sopron, 1829. dec. 3.

A kőrös- és pestmegyei levéltárak rendezési elgondolása után lássuk, hogy mikép és milyen elgondolás, terv szerint rendezte el Hány Farkas a zalamegyei levéltárt. Hány Farkasnak ezt a munkálkodását ama bőséges ismertetés nyomán közlöm, amelyet maga küldött Talabér Ignácnak, annak fent említett levele előtti időben.⁶⁸

Hány is általában két főcsoportra osztja az anyagot: „*acta politica*” és „*acta juridica*”. Ez utóbbi csoport után soroz egy tulajdonkép harmadik csoportnak is tekinthető iratanyagot, az „*acta procuratoria*”-t, ez azonban nem volt szorosan véve levéltári anyag, hanem a levéltárral szorosan kapcsolatos pertárnak volt az iratanyaga, ahol a folyó peresügyek egy részét kezelték.

A „*politica acta*” Hánynál a következő alcsoportokra oszlik: közgyűlési jegyzőkönyvek, nemesi ügyek, úrbéri ügyek, *conscriptio*k, számadási könyvek és iratok, árvaügyek, falusi bírák és biztosok számadásai, *insurrectio*s iratok, megyei vámok és épületek iratai, régi, a nyilvánosság előtt nem tárgyalt jelentések gyűjteménye. A nemesi ügyeket is alcsoportokra osztja: külön veszi a nemességbizonyító pereket, a nemesi vizsgálatokat, nemesi lajstromokat, *armalisok*at, a nemesi ügyekre vonatkozó rendeleteket. A „*politica acta*” csoportjába sorozza a polgári- és büntető törvényszékek jegyzőkönyveit, amiket bemutattak a közgyűléseknek. Ugyancsak ebben a csoportban kezeli a postakönyveket és a kivett iratokról szóló *reverzálisok*at. A II. József korabeli iratok szintén ebbe a csoportba tartoznak, mint külön alcsoport.

Amint a felsorolásból látjuk, Hány teljesen az 1794. évi jelentés elgondolása szerint folytatta a levéltár rendezési munkálatait, csak még több alcsoporttal egészítette ki azt.

Hány a „*politica acta*” feldolgozásánál nem osztja fel az anyagot régi és új anyagra, hanem folyamatosan dolgozza fel azt. Ennek az a nagy előnye, hogy levéltárunk „*politica acta*”-része 1848-ig egyöntetűen van feldolgozva s így ez a rész egységes.

A „*juridica acta*” rendezésénél már nem tartja be Hány ezt a módot, hanem – akárcsak Balla a „*politica acta*”-csoportnál – ő is megkülönböztet régi és új anyagot. Így különveszi az 1786-ig terjedő időből való „*juridica acta*”-t és különveszi a későbbi időből származó anyagot.

Az 1786-ig szóló anyagot a 3152. számú rendelet szerint dolgozza fel; a szerint csoportosítja s veszi fel *elenchusok*ba, *indexek*be. Az utána következő időből való anyagot a következőleg csoportosítja: *admonitio*, *inquisitio* és *metalis*. Ezeket külön *fasciculál*ja és külön *elenchusok*ban és *indexek*ben dolgozza fel úgy, mint az 1786 előtti anyagot. A többit ekként osztályozza: *repositionalis*, *processus summaris* vet *solemnis*, *civilis causa appellata*, *sed non revisa*, *civilis causa appellata*, *sed revisa*. Ezeket már csak *elenchusok*ba foglalja, de sem *index personarum*, sem *index locorum* nem készül.

⁶⁸ Hány Farkas hátrahagyott iratai. *Conspectus archivi Zaladiensis anno 1829*.

A levéltár pertári részében kezelt peres anyagot, a folyamatban levő peres ügyeket külön csoportban, mint „*acta procuratoria*” kezeli. Itt is külön alcsoportokat alakít: polgári perek, bűnperek, tiszti perek és nemességi perek. Ezekről elenchus készül, amely iktatókönyvszerűen regisztrálja az ügyeket.

Az iratcsomók jelzésénél Hány a következő módot használja: a csoport neve felkerül az iratcsomó külsejére, a fasciculusok a csoport keretében római számmal folyamatosan számoztatnak, az iratok pedig arabs számokkal jelöltek.

A sopronmegyei levéltárnoknak küldött eme részletes ismertetéshez mintegy 16-féle index és elenchus mintát mellékel Hány. Csaknem minden egyes csoportnak a feldolgozásához készül elenchus vagy index, amelyek közül a „*juridica acta*” feldolgozásához szolgálók a rendeletnek megfelelőek, a „*politica acta*” elenchusai, illetve indexei közül a közgyűlési jegyzőkönyvek feldolgozásához használt index olyan, amint azt a már említett módon a közgyűlés 1790-ben megállapította, a többi pedig a „*juridica acta*” feldolgozásához használatosak mintájára állított egybe.

A három vármegyei levéltári rendezésének az elgondolása közül Balla és Hány elgondolása alapján megegyező. Az iratanyagnak *juridica* és *politica acta* szerint való felosztása, a főcsoportoknak további kisebb csoportokra való elválasztása azonos elgondolású. A *juridica acta* rendezési módjáról, amely rendeletileg szabályozva volt, csak annyit jegyzünk meg, hogy Hány Farkas e főcsoport feldolgozásánál tévesen járt el akkor, amikor az anyagot időrendileg kettéosztotta és főként, hogy azt két különböző elgondolás szerint dolgozta fel. Ezzel megbontotta az iratanyag rendszerének egységét olyannyira, hogy a levéltár felületes ismerője azt a benyomást szerzi, hogy a peres anyag az 1786-ik évvel teljesen végetér. Ez a körülmény az anyag áttekinthetőségét megnehezíti s a későbbi anyagban való kutatást csak a levéltár alapos ismerőjének teszi lehetővé.

Ezzel szemben a „*politica acta*” feldolgozása azáltal, hogy azt nem osztja fel régi és új anyagra, teljesen egyöntetű és lehetővé vált annak egységes feldolgozása 1848-ig, ami a „*politica acta*”-csoport felhasználását nagyon egyszerűvé teszi.

Amilyen hibát követ el Hány a „*juridica acta*”-nál, ugyanazt a hibát találjuk meg Balla elgondolásában is a „*politica acta*”-csoport feldolgozásánál. Balla a „*politica acta*” csoportjánál különbséget tesz az 1790 előtti és utáni anyag között s a kettőt másként osztja fel alcsoportokra és másként dolgozza fel elenchusokba. Ezáltal megbomlik az iratanyag egysége és a kis csoportokra való szétosztás az áttekinthetőség rovására megy.

A sok kis csoportra való felosztás megvan Hány elgondolásában is. Ő sem mentes ettől a hibától, aminek magyarázatát abban keresem, hogy a „*juridica acta*” rendezéséről szóló rendelet, amely a peres iratokat tartalmuk és a peres eljárás különböző fázisai alapul vételével csoportosítja, adta meg az impulzust ahhoz, hogy a „*politica acta*”-csoport iratait is részint tartalmuk, részint az eljá-

rás neme szerint, vagy az iratot kibocsátó hatóságot tekintve, apróbb csoportokba osztályozva dolgozzák fel. Az iratoknak ennyi kis csoportra való szétzedése nehézkessé teszi a kutatók munkáját, mert nem egyszer az összes csoportok segédkönyveit végig kell búvárolniok a szükséges iratok felkutatásához, nem tudhatván, hogy a vonatkozó irat nincs-e valamelyik másik csoportban elhelyezve.

Háry Farkas, mint látjuk, teljesen függetlenül Ballától és a kőrösmegyei alispántól, saját elgondolása szerint igyekezett legjobb tudása és hosszú évek tapasztalata nyomán a levéltárát elrendezni s hivatalba lépésétől számított 4 évtized múlva az teljesen rendezett is volt. Elgondolásának és rendezésének nagy értéke, hogy a „politica acta” feldolgozásánál mellőzte az időrendi széttagolást és ezzel elérte azt, hogy a „politica acta” 1848-ig folyamatosan rendezhető volt és az egységet nem bontotta meg. Hogy a „juridica acta” rendezésénél ezt nem teszi, mentsége lehet az, hogy a peres ügyekből a folyamatban voltakat a befejezettektől el kellett különítenie. Ez az elkülönítés egyébként összefüggésben lehetett a különálló pertár, a „procuratoria” lassú fejlődésével is, ami később – mint látni fogjuk – a két levéltár teljes elkülönítésére is vezetett. Ő szilárdul meg volt győződve, hogy a levéltár a közönség részére így lesz használhatóbb. Felfogását legjobban érzékelteti az egyik iraton levő feljegyzése: „archivum plus usu discitur, quam sermone docet”.

Háry Farkas levéltárnoki működése ideje alatt más egyéb események is gazdagították a levéltár történetét. Az 1822/23. évben a megszaporodott anyag és a levéltár helyiségeinek rossz állapota szükségessé tette, hogy a levéltár helyiségei alapos javítás alá kerüljenek, ezért a vármegye a levéltárnak a megye székháza emeletén levő négy szobája boltozatát teljes egészében új boltozatokkal cseréltette ki.⁶⁹ A munkálatok elvégzésének az idejére a levéltár anyagát az alatta levő földszinti helyiségekbe költöztették. Háry felhasználja ezt az alkalmat arra, hogy felvesse a gondolatot: nem lenne-e célszerűbb a levéltárt véglegesen a földszinti helyiségekben elhelyezni s meg is nagyobbítani. Ugyanekkor javasolja a megyei mérnökkel együtt, hogy a megye a levéltár részére újabb szekrényeket készíttessen s a régi szekrényeket, amiknek úgynevezett kapucinus, rácsos, rostélyos ajtajuk van, más célszerűbb, oldalt eltolható, rézkarikákon futó ablakajtókkal lássák el. A szekrények elkészíttetését a vármegye elrendelte ugyan, de az ajtókra vonatkozó részét a javaslatnak nem tette magáévá s így a most is meglevő szekrényeken még mindig a pornak szabad utat engedő rostélyos ajtók vannak. A javaslatnak a levéltár költöztetésére vonatkozó részét szintén nem tette magáévá a megye s így az iratok a helyrehozatal után visszakerültek az emeleti helyiségekbe.⁷⁰ Az emeleti helyiségek rendbehozatalakor, – ami két éven át húzódott, – nemcsak a boltozatokat cserélték ki, hanem tűzbiztonság okából, márványkövel borították be a padlózatot.⁷¹

⁶⁹ 1822. dec. 16. kgy. ir. 2693. sz.

⁷⁰ 1823. aug. 25. kgy. ir. 1092. sz.

⁷¹ 1824. jún. 8. kgy. ir. 1191. sz.

Az 1826. évben csaknem végzetessé válható veszély fenyegette a levéltárt. Ez év július 18-án Zalaegerszeg városa majdnem teljesen leégett és a tűzveszedelem a város központjában levő megyeházát, amelynek udvarán, a levéltár ablakai előtt mintegy 350 öl tűzifa volt felhalmozva, közlőrl fenyegette. Ez a szerencsétlenség arra indította a megyét, hogy a levéltár nagyobbfokú tűzbiztonságáról gondoskodják s ezért elrendelik, hogy a levéltár ablakaira vastáblákat szereljenek fel, faajtók helyére pedig vasajtókat tegyenek.⁷²

Háry az alkalmat felhasználta arra, hogy a főispán útján előterjesztést tegyen a megyéhez a levéltárnak a tűzbiztonságosabb földszinti helyiségekbe való költöztetésére. A megye azonban most sem volt hajlandó Háry javaslatát elfogadni.⁷³

Ebben az időben a levéltár személyzete a levéltárnokon kívül levéltárnoki segédből és lajstromozóból állott. Munkabeosztásuk szerint a levéltárnok a csaknem havonként tartott megyei nagy- és kisgyűlésekhez, törvényszékekhez, számvevőszékekhez szükséges iratokat kereste ki, azokat előkészítette s az új befutó iratanyagot elrakta. A levéltárnoki segéd a polgári- és bűnperek iratait kezelte, az azok kiadásáról és visszaérkeztéről a megfelelő könyveket vezette. A lajstromozó a gyűlések irományainak lajstromozásával foglalatokodott. A helytartótanács a levéltár személyzetét nagynak tartotta és ezért az 1830. évben elrendelte a levéltárnoki segéd és a lajstromozó elbocsátását.⁷⁴ A megye előterjesztéssel élt a rendelet miatt és annak hatálytalanítását kérte, de a helytartótanács arra utalva, hogy más megyékben a főjegyző egymaga látja el a levéltárnoki teendőket s Zala megyében ezen kívül külön levéltárnok is van, ezért a két fölös alkalmazott elbocsátását rendelte el már csak az anyagi megterheltség miatt is.⁷⁵ A megye a helytartótanács rendelete ellen a királyhoz fordult és kérelmében rámutatott a megye nagy terjedelmére s az e miatt folyton szaporodó iratanyaggal járó munkatöbbletre.⁷⁶ Ezzel évekig tartó huza-vona indult meg a levéltár személyzete körül. Az 1840. évben a megye január 20-iki közgyűlésében most már határozott állást foglalt a levéltárnoki segéd és lajstromozó megtartása mellett. A helytartótanácsához intézett feliratában rámutatott arra, hogy „ezen személyeknek a felfogadása már az 1786. évben a 3152. szám alatt kelt rendelés következtében történvén és azok az idő óta folyvást foglalkozván, a jelen időben, a midőn a közdolgok folytatása az előbbi században voltnál tízszeresen öregbült, hivataljaikból el nem bocsájtathatnak. Valamint – mondják továbbá – a Karok és Rendek szoros kötelességeknak, az adózó nép feleslegesen ne terheltelessék, ugy multhatatlanul szükségesnek látják, hogy a költség kémélése színe alatt a közdolgok folytatására elkerülhetetlenül kíván-

⁷² 1826. júl. kgy. ir. 1631., 1632. sz.

⁷³ 1826. aug. 7. kgy. ir. 1735. sz.

⁷⁴ 1831. jan. 17. kgy. ir. 20. sz. A helytartótanács 28546/183. sz. rendelete.

⁷⁵ 1831. ápr. 18. kgy. ir. 1173. sz. A helytartótanács 6226/18. sz. rendelete.

⁷⁶ U. o.

tató személyek ne kevesbítettessenek.”⁷⁷ Végül is 1844-ben a helytartótanács, a megye kitarató szándékát látván, hozzájárult ahhoz, hogy a levéltár személyzete a régi létszámában megtartassék.⁷⁸

Erre szükség is volt. Az idők folyamán az iratanyag nagyon felszaporodott, különösen a peres- és úrbéri iratok, ami újabb rendezést tett szükségessé. A megye főispáni helytartója már 1846-ban felhívta a megye közönségét, hogy a levéltári iratok rendezésének a folytatásáról gondoskodják. A megye Hány Farkas előrehaladott korára való tekintettel, – már a 80-as években járt, – mellőzte az ősz levéltárnok megterhelését, ezért a rendezéssel Könczöl Ferenc és Farkas Endre táblabírákat bízta meg.⁷⁹

Ezzel a rendezéssel kapcsolatosan merül fel az első selejtezés gondolata. A megye a rendezés megkezdéséről szóló első jelentéssel foglalkozva, határozatában felvetette a selejtezés gondolatát. Megállapította, hogy a levéltár iratai közt olyanok is lehetnek, amelyek hasznavehetetlenek, vagy pedig olyanok, amelyek a jegyzőkönyvekben is fel vannak véve, tehát feleslegesek. Ezért a rendezéssel megbízott táblabírának azt az utasítást adja, hogy különítsék el a fontos, jelentőségteljes iratokat a „hasznavehetetlenek”-től, mind a két csoportról készítsenek jegyzéket és azt jelentésükkel együtt terjesszék be a megyének.⁸⁰

A rendezéssel megbízott táblabírák első sorban a felgyülemlett peresiratok rendezésével foglalkoztak, ezek rendbeszedését azonban különböző körülmények nagyban késleltették. A perek iratai annyira szétszórtaak voltak, az alispánoknál, szolgabíráknál, a megyei törvényszéknél, sőt a feleknél is, hogy ezek hollétének a megállapítása és a kikeresése nagyban késleltette a rendezést. A nemsokára bekövetkezett márciusi idők és szabadságharci mozgalmak véget is vetettek a munkálatoknak.⁸¹

A változatos események mellett az idő lassan elvonult Hány Farkas feje felett. A már 1789 óta szolgáló Hány, életének nyolcvanas éveit is eléri, hivatalába eljár még, de magas kora miatt alig foglalatoskodik teendőivel. Ezért a megye akkori főispáni helytartója allevéltárnokot ad melléje ugyanannak a Könczöl Ferencnek a személyében, akit a vármegye az iratok rendezésével megbízott.⁸²

⁷⁷ 1840. jan. 20. kgy. ir. 52. sz.

⁷⁸ 1844. ápr. 15. kgy. ir. 1189. sz.

⁷⁹ 1846. nov. 9. kgy. ir. 4001. sz.

⁸⁰ 1847. febr. 22. kgy. ir. 711. sz. „Mínt hogy pedig a levéltár, mint a megye legdrágább kincse a legjobb rend mellett a legélénkebb felvigyázást is igényelné, emellett pedig, valamint abban a haza vagy e megye előbbi nevezetesebb körülményeiről világosságot deríthető több jeles régiségek találtathatnának, úgy más részről oly irományok is, melyek haszonvehetés nélkül csak helyet foglalják, léteznének: ugyan ezért... oda utasíttatnak, hogy az ott találandó jelességeket ugyan különös jegyzékbe foglalják, a hasznavehetetleneket pedig s különösen olyanokat, melyek a jegyzőkönyvekben egyébiránt is feltaláltatnak, elkülönítvén, s összeírván, azok iránt is jelentésüket bemutassák.”

⁸¹ 1848. febr. 21. kgy. ir. 709. sz.

⁸² Cs. k. megyefőnökségi ir. 4782/1850. sz.

Az öregség, a betegeskedés, a szabadságharc eseményei s az utána bekövetkezett változás arra készítette Hályt, hogy 1850. április 27-én nyugdíjazását kérje. Zala megye cs. kir. főnöke előterjesztésében kiemeli, hogy a 85 évét betöltött Hály Farkas 61 éven át volt a megye levéltárnoka és szolgálatának egész ideje alatt hivatalos teendőt lelkiismeretesen látta el.⁸³ A király 1850. december 8-án kelt rendeletével kegydíjban részesítette Hályt, akinek több, mint hat évtizeden át tartó működése a levéltár történetében korszakalkotó.⁸⁴ Ez alatt a hat évtized alatt megy végbe a levéltár anyagának a feldolgozása, s e munkában a legnagyobb rész Hály Farkasé. Az ő nagy hozzáértéssel, kiváló megérzéssel egybeállított rendezési elgondolása szolgált a feldolgozás alapjául, az ő munkásságának köszönhetjük, hogy a levéltár anyagának 1848-ig terjedő része ma a kutató közönség szolgálatába állítható és hivatását teljesítheti. Hály munkásságának maradandó emléke az a sok-sok elenchus és index, amik mind az ő kezeirésze, s amik mindig hirdetői lesznek a hatvanegy évig szolgáló levéltárnok munkás életének.

Hály nyugalomba menetelével a megváltozott kormányzat változást hozott a levéltár életébe is. Már előzően említettük, hogy a peresügyek kezelése Hály idején is bizonyos fokig kezdett elkülönülni a többi levéltári ügy kezelésétől s ezért vette talán már Hály is külön csoportnak a „procuratoria”-t. A Bach-korszak legelején, Hály nyugdíjba vonulásakor, utódául az allevéltárnokot, Könczöl Ferencet nevezik ki, de ugyanakkor egy másik levéltárnokot is kineveznek Paár Károly személyében. Könczöl a régi megyei levéltár kezelésével bízták meg, Paár pedig törvényszéki levéltárnok lesz. Az elkülönítés nem volt teljes, mert bár a törvényszéki levéltárnok külön helyiségben és a peres iratok kezelésével foglalkozott, gyakran dolgozott a régi megyei levéltárban s itt keresett anyagot a peresügyekhez. Ebből bizonyos hatásköri összeütközések adódtak, mert Könczöl nem volt hajlandó a levéltár biztonságáért a felelősséget vállalni, ha – amint megtörtént – rajta kívül Paár is szabadon bejárt a régi megyei levéltárba.⁸⁵

Az alkotmány visszaállításakor az első alkotmányos főispán Paár Károlyt nevezte ki 1867-ben levéltárnokká.⁸⁶ Az ő idejében a levéltár fontos változáson megy keresztül, a kir. bíróságoknak 1871-ben történt felállításával. Ezzel az intézkedéssel a megyei levéltárban véglegesen megszakad a „juridica acta”-sora és csak a régi anyag marad ott. Ugyanekkor, 1872-ben a megye eddigi székházát átadta a bíróságnak és maga más épületbe költözött. Levéltárát az új helyen egyelőre helyszűke miatt még nem helyezhette el, ezért az továbbra is a régi székház első emeletén maradt. Paár Károly, az alkotmányos éra első levéltárnoka 1874 tavaszán meghalt s utóda 1874. május hóban Hanty Károly lett.⁸⁷

⁸³ U. ott. 1615/1850. sz.

⁸⁴ U. o. 4635/1859. sz.

⁸⁵ Cs. k. megyefőnökségi iratok. 4782/1850. sz.

⁸⁶ 1867. máj. 7. kgy. jkv. 3. sz.

⁸⁷ Alispáni iratok: 2346/ni. 1874. sz., 24299/ni. 1890. sz. és 1890. dec. 9. kgy. jkv. 25500. sz.

Pár évvel kinevezése után a m. kir. belügyminiszter az Országos Levéltár 474/1880. sz. felterjesztésére kilenc kérdőpontban részletes jelentést kért a levéltár állapotáról.⁸⁸ A kérdések a levéltár elhelyezésére, tűzbiztonságára, az iratok elhelyezési módjára, az iratanyag korára vonatkoztak, s külön kitért a rendelet a mohácsi vész előtti korból származó iratanyagra; jelenteni kellett, hogy mely kortól kezdődően van összefüggő iratanyag, vannak-e jegyzőkönyvek, van-e regesztrálatlan része a levéltárnak, és hogy mi volna a legsürgősebb teendő a levéltár konzerválására és használhatóságának emelésére. Végül: volt-e és mikor selejtezés és milyen eredménnyel

Hanty jelentésében elég szűkszavúan felelt a feltett kérdésekre, úgyhogy jelentését később ki kell egészítenie.⁸⁹ Első jelentésében előadta, hogy a levéltár a volt megyei székház első emeletén egy nagyobb teremben és négy szobában van elhelyezve, tűz ellen vastáblák és vasajtók védik. Az iratok szekrényekben és állványokon állanak. A levéltár iratai az 1555. évvel kezdődnek, szakok szerint vannak rendezve. Valamivel részletesebben foglalkozik a jegyzőkönyvekkel, elmondván, hogy az 1555-től 1716-ig terjedő időből csak hiányosan, 1716-tól kezdve azonban teljesen megvannak a jegyzőkönyvek. „A levéltári iratok általában rendezve vannak” – írja jelentésében, de közelebbit erről nem mond. Pótjelentésében elősorolja a levéltárnak a Bach-korszak utáni gyarapodását. A központi irattáron kívül a levéltárban talált elhelyezést az úrbéri törvényszék bevezetett tagosítási rendezésekre vonatkozó irattára, a zalaegerszegi városilag kiküldött bíróság iratai, a nagykanizsai, pacsai, letenyei, alsólendva volt cs. k. szolgabírószágok iratai s a volt zalaegerszegi cs. k. polgári- és büntetőtörvényszék irattárából a ki- és betáblázásokra vonatkozó iratok. Ezek az új tömegek meglehetősen felduzzasztották a levéltár iratanyagát.

1883-ban csaknem végzetessé válható tüzeset ütött ki a levéltár egyik helyiségében. A levéltárnok irodaszobájában a padló rosszul beépített gerendája, amely beért a kívülről fűthető helyiségnek az előszobában elhelyezett fűtőnyílásába, a kihúzott hamu alatt lappangó parázstól tüzet fogott s beégett egészen a levéltári szoba padlójáig. Csak a véletlenül múlt, hogy a tüzet észrevették és a végzetessé válható szerencsétlenségnek elejét vehették. A belügyi kormány, amelynek a tűzről jelentést tett a megye, elrendelte, hogy a levéltár tűzbiztonságáról a vármegye fokozottabban gondoskodjék.⁹⁰

Hanty Károlyt, akit 1890. december hó végével betegeskedése miatt a vármegye nyugdíjazott. Fitos Márton követte, aki 1891. február 15-től kezdődően 1914. évi május hó végéig szolgált mint főlevéltárnok a vármegyét.⁹¹

Fitos levéltárnokságából az alábbiakról kell megemlékeznünk. 1891-ben a vármegye megnagyobbította új székházát és ekkor levéltárát is elköltöztette a

⁸⁸ Alispáni iratok: 3566/ni. 1880., Levéltári irattár: 25/lev. 1880. sz., 42/lev. 1880. sz., 56/lev. 1880. sz.

⁸⁹ Levéltári irattár: 56/lev. 1880. sz.

⁹⁰ Alispáni iratok: 5551/ni. 1883., 11085/ni. 1883.

⁹¹ Főispáni iratok: 40/fi. 1891. sz.

volt székházból. A levéltár a megyei székház új épületrészének utcai oldalán két helyiségben, udvari részén pedig egy nagy teremben nyert elhelyezést. Bár Fitos, amint hátrahagyott jegyzetei mutatják, igyekezett az új helyiséget a szükséglet szerint tervezni, az egy irodaszobából és összesen 30 méter hosszú, 5 méter széles két teremből álló új helyiség mindjárt szűknek bizonyult a levéltári anyag befogadására. A helyhiány az idők folyamán folyvást rosszabbodott. A közigazgatás újabb fejlesztésével a levéltárba kerültek a vízikönyvek, az erdő-üzemtervek, majd az anyakönyvi másodpéldányok is. Ezekkel a levéltár anyaga, tekintettel a vármegye nagy terjedelmére, erdőségeire és vízbőségére, nagyon felduzzadt s az amúgy is szűkreszabott levéltár túlszűfolt lett. Mindezekhez hozzájárult még az, hogy a kiegyezés óta elválasztott alispáni irattár ki nem selejtezett anyagát is lassanként a levéltárba adták le, s ez a körülmény még súlyosabbá tette a helyzetet.

Ezen a súlyos helyzeten segítenő, a levéltár helyiségeinek bővítése helyett a legkönnyebb megoldást választják: a selejtezést. Bekövetkezik az 1905. évben az a szomorú eset, hogy a régi criminalis processusok teljes csoportját kiselejtezik; 361 fasciculus criminalis processus került ki a levéltárból megsemmisítésre.⁹²

Fitos néhány hónappal a világháború kitörése előtt 1914. május hó végén nyugalomba vonult s ettől kezdve három éven át, a háborús korszakban, vagy valamelyik aljegyző, vagy közigazgatási gyakornok kezeli a levéltárt. Fitos utódának – e sorok írójának – az 1917. évi március hó 15-ikén történt hivatalbalépése sem jelentette azt, hogy most a levéltárban újból megindulhat a munka, mert négy éven át csaknem kizáróan közigazgatási teendők elvégzésével volt megbízva a főlevéltárnok, sőt a kommunizmus alatt hónapokra eltávolították hivatalából. Erre az időre esik a levéltár anyagának a szaporodása az oda betett bachkorszaki s kiegyezés utáni időkből származó árvaügyi iratokkal.⁹³

A munka újrafelvétele, 1922 óta a levéltár, anyaga az oda beutalt folyó iratanyagon kívül még tovább szaporodott más egyéb iratanyaggal is. És pedig: a levéltárnak a volt megyei székházból a mostaniba való átköltöztetése alkalmával a dicalis conscriptiók felkerültek az épület padlására. Ezek az iratok több más irattal együtt 1924 folyamán közigazgatási selejtezés alá vonattak s ebből az alkalomból a selejtezésre szánt dicalis conscriptiókat a levéltárnak átadták. Ezek felállítottak s a községek neve szerint betű- és időrendbe szedettek, a hozzá tartozó index most van készülőképben. Ugyancsak néhány évvel ezelőtt kerültek be a levéltárba a sümegi és a tapolcai volt cs. k. szolgabíróságok iratai, amelyek eddig az ottani kir. járásbíróságok padlásán voltak elhelyezve. Ez, az idők folyamán teljesen rendezetlenné lett irattömeg még rendezésre vár.

A helyiség túlszűfoltóságára való tekintettel a megye a székház épületének 1928-ban történt bővítése alkalmából tervbevette, hogy a levéltárt is korszerű-

⁹² Alispáni iratok: 19275/ni. 1904.

⁹³ Főispáni iratok: 606/fi. 1917., 21/res. fi. 1919.

en berendezett helyiségekkel bővíti ki. Sajnos, a pénzügyi nehézségek miatt a terv nem valósulhatott meg. A helyszűkén azonban valamiképp segítendő, a levéltár fölött levő emeleti helyiségeket átadták a levéltárnak. Az öt szobából álló, összesen mintegy 120 négyzetméter területű helyiségeket azonban levéltári szekrényekkel nem lehetett ellátni, így az anyag egy része ideiglenes állványokon helyeztetett el. De ezek a helyiségek mostani állapotukban célszerűen levéltári célokra nem is használhatók, mert azokat eredetileg olyan födémmel építették, amelynek teherbíró képessége négyzetméterenként csak négy métermázsa, így félő, hogy az iratok nagy súlyát nem bírja el. Mindaddig tehát, míg célszerű átalakítás nem történik, a helyszűke kérdése megoldottnak nem tekinthető. A kérdést a vármegye vezetősége állandóan napirenden tartja, de a pénzügyi akadályok még nem hárultak el. Ezekben az új helyiségekben a legutóbb beszállított bachkorszaki járási iratok, a közigazgatási iktatók, a betűsorosok 1912-ig terjedőleg és a vármegye mellé rendelt számvevőség iratainak egy része nyert elhelyezést.⁹⁴

A levéltár állandó személyzete a kiegyezés óta csak a levéltárnokból állott, az 1920-as évektől fogva azonban a megye alispánja egy irodatisztet oszt be a levéltárhoz, aki a felszaporodott kezelői teendőket végzi. Három év óta a levéltárnak altisztje is van.

A levéltár anyaga a jelen állapota szerint a következő:

I. Juridica acta.

Minden egyes alcsoportnak van elenchusa, extractusa, personalis et localis indexe. Ahol nincs sem az egyik, sem a másik, ott ez külön jelezve.

Processus civiles. 372 fasciculus. 1587-1786.

Protestationes. 13 fasciculus. 1580-1785. A 13-ik fasciculusban kelet nélküli iratok.

Inquisitiones. 1593-1787. 106 fasciculus.

Admonitiones. 1584-1787. 20 fasciculus.

Testimoniales sive relatoria seu testimonialia super oculatis executionibus, metalibusque reambulationibus ac aliis speciebus. 1597-1787. 22 fasciculus. A 22-ik fasciculusban a kelet nélküli iratok.

Transactiones sive contractua in archivo reperibilia. 1593-1787. 7 fasciculus.

Inhibitiones. 1588-1786. 4 fasciculus.

Divisionales. 1641-1790. 12 fasciculus.

Pignoratitia. 1613-1787. 5 fasciculus.

Litterae obligationales et chartabianca. 1643-1786. 8 fasciculus. Index personalis et creditorum et debitorum.

Testamenta. 1612-1786. 3 fasciculus.

⁹⁴ Alispáni iratok: 33271/ni. 1928., 11265/ni. 1933., 24674/ni. 1936.

Mandata regia et privilegia. 1570-1785. 4 fasciculus.

Conscriptiones bonorum mobilium et immobilium. 1620-1787. 10 fasciculus. A 9-ik fasciculusban kelet nélküli iratok. A 10-ik fasciculusban a nemesi javak összeírásáról szóló jegyzőkönyvi határozatok.

Processus sedium dominalium. 1713-1792. 18 fasciculus. A 13-ik fasciculus hiányzik.

Processus criminales. 2 fasciculus. Az 1594-1812 terjedő időből volt 361 fasciculus. Az egész anyagot, a 22-ik és 59-ik sz. fasciculust kivéve 1905-ben kiselejtezték.

Causae magistratuales et criminales. 1813-1849. 196 fasciculus. Ez a csoport négy részre oszlik: 1813-1826. évből 39 fasciculus, melyekből az első számú hiányzik; 1827-1832-ig 57 fasciculus; 1833-1841-ig 69 fasciculus, ezek közül a 2, 3, 4, 7, 15, 18-37. és 45. hiányzik; 1842-1849-ig 51 fasciculus, szintén hiányosak.

Büntető törvényszéki jegyzőkönyvek. 1787-1849. 20 fasciculus.

Processus magistratuales civiles et vicesgerentium. 1728- 1804. 19 fasciculus.

Metationes. Határozások. Az 1800-as évek első évtizedeiből.

Repositionales. Visszahelyeztető perek. 51 fasciculus. *Szóbeli perek.* Az 1832/36. évi törvénycikk értelmében lefolytatott perek külön jegyzőkönyvekkel. 12 fasciculus.

Causae civiles sedrialiter revisae. 1804-1849. 87 fasciculus. A törvényszék üléséről szóló jegyzőkönyvek külön csomóban szintén idetartoznak.

Causae civiles appellatae nondum revisae. 1790-1848. 59 fasciculus.

Csődületi perek. 7 fasciculus.

Processus per magistratuales in archivo resignati. Alispánok és szolgabírák előtt lefolyt perek. 1790-1848. A csomók a bírák neve szerint vannak külön-külön folyószámozva. Az anyag betűsoros elenchusban van feldolgozva, amelyben az al- és felperesek neve szerint vannak az ügyek felvéve, de a bírák neve szerint is csoportosítottak.

Processus scripti subalterni iudicii. 17 fasciculus.

II. Acta politica.

Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1555-től napjainkig. A sorozat nem teljes, mert az 1678-1716 közötti időből való jegyzőkönyvek hiányoznak. Az 1555-1750-ig terjedő időből a jegyzőkönyvekről rendelkezésre áll egy extractus, amelyhez hozzátartozik egy index mindazokról a családokról, amelyek az extractusban előfordulnak. 1748-1766 index alphabeticus, csak a legfontosabb közgyűlési tárgyakkal; 1765-1772, index a fontosabb tárgyokról és az összes nevekről; 1773-1848, teljes index a közgyűlés által előírt minta szerint; 1861-1916, index nincs, a hiány pótlása folyamatban; 1916-napjainkig az indexek elkészültek, illetve a jegyzőkönyv levéltárba utalása után azonnal készülnek.

*Acta congregationalia. Közgyűlési iratok. 1614-1890-ig.*⁹⁵

A Bach-korszakbeli iratok. 1849-1861. A volt cs. k. megyefőnökség központi irattára a hozzátartozó segédkönyvekkel.

Árvaügyek iratai a Bach-korszakból. Ez az iratcsoport nincs rendezve. Segédkönyvei nincsenek. A kommunizmusig teljesen külön, nem levéltári kezelés alatt állott s a kommunizmus alatt, 1919 tavaszán raktározták be a levéltárba.

Conscriptiones dicales. 1772-1850. Az eddig fel nem dolgozott iratcsoport most községek szerint betű- és időrendbe szedve fasciculusokba kötött. A hozzá való index készülóban.

A nagykanizsai, pacsai, letenyei, valamint muraközi volt cs. kir. szolgabíróságok irattára. Az iratok helyszűke miatt az iratszekrények tetején nyertek elhelyezést, ép ezért használatuk nagy nehézségekbe ütközik. Segédkönyvek hiányosak.

Insurrectionalia. 1797. 1800. 1809. Az iratok időrendben, sem index, sem elenchus nincsen.

Computus cum militia. 1766-1828. 20 fasciculus. Sem elenchus, sem index.

Tabellae confrontationales. 1804-1847. Index, elenchus nincs.

Számvevői törvényszéken megvizsgált számadások. 47 fasciculus. Segédkönyv nincs.

Helységeknek bírói számadásai. 1838-1847. 11 fasciculus.

Vegyes számadási iratok. A költöztetés alkalmával az eredeti rendezés felbontott, helyreállítása eddig nem történet meg.

Conscriptiones fundorum urbariales. Járások és községek szerint vannak elkülönítve és fasciculálva.

Urbaria. Járások szerint csomózva. Index.

Visitae urbariales. 1767-1785. 18 fasciculus. Index nincs.

Investigationes urbariales. 1768. A községek betűrendjében. 8 fasciculus. Index nincs.

Decisiones urbariales ad acta investigationum urbarialium. 1776-1784.

Vegyes úrbéri iratok. 6 fasciculus.

Conscriptiones universales. 1699-1779.

Conscriptiones dominiorum. Conscriptiones possessionum. 1728.

Dicales conscriptones. 1770.

Conscriptiones neo-acquisticae commissionis. 1736.

Classificatio locorum. 1767.

Conscriptiones peccorum sub bello turcico pereuntium.

Conscriptiones ecclesiasticae 1756., 1786.

Összeírása a gabona mennyiségnek. 1815.

Nemesi javak összeírása. 1835.

Zsidók összeírása. 1848.

⁹⁵ Közgyűlési irataink összesen 22 folyóméter hosszú, 3 méter magas szekrényben vannak elhelyezve. A közgyűlési iratok sok tekintetben pótolják a hiányzó közgyűlési jegyzőkönyveket; nem egy helyütt megtaláljuk magának a hiányzó jegyzőkönyvnek a fogalmazványát is.

Acta Dravana et Murana. Dráva és Mura szabályozási iratok. 1790. 4 fasciculus.

Acta limitanea commissionis versus Styriam. 1755.

Investigationes nobilium. 1714-1774. 12 fasc. Index.

Processus nobiles. 10 fasciculus. A fasciculusok címetén a családok neve részben betűrendben.

Testimonialia super nobilitate familiarum. 1 fasciculus.

Catastra, registra et conscriptiones nobilium. 1555-1845. 15 fasciculus és 4 könyv. Ez utóbbiakhoz index personarum et locorum.

*Armalisok.*⁹⁶

Kiváltságlevelek. Zala vármegye váltságlevele a Neoacquistica Commissio váltságdíj fizetése alól, Zalalövő vásártartási kiváltságlevele, muraközi céhek kiváltságlevele, a molnárcéh kiváltságlevele, a nagykapornaki apátság vásártartási kiváltságlevele, a veszprémi püspökség vámszedési jog kiváltságlevele a zalaegerszegi hídvámról.

Orphanalia antiquissima. 1 fasciculus.

Orphanalia antiquiora. 3 fasciculus.

Acta orphanalia. 1790. 26 fasciculus.

Árvaügyek. 1848-ig. Évek szerint fasciculálva az árvaügyi iratok és jegyzőkönyvek. Elenchus, index nincs.

Régi felekezeti anyakönyvi másodpéldányok. 1828-1895. Plébániák szerint betű- és időrendbe szedve.

Állami anyakönyvi másodpéldányok és a hozzájuk tartozó utóbejegyzési jegyzékek. Anyakönyvi kerületek szerint betű és időrendben.

⁹⁶Első ízben a helytartótanács tette közzé az armalisok legnagyobb részének az ismertetését Budán 1792. nov. 2-án kelt 24766. sz. rendeletével. Az armalisok, a nemességszerzők szerint és az armalis keltével, a következő családoké: Ámán aliter Ángyán de Nagypécsely Laurentius 1623. július 25; Bartha de Tarzal Stephanus 1590. szept. 1; Bánutay Michaelis et Stephanus 1620. febr. 14; Chinoranyi Leopoldus 1755. ápr. 28; Chusz Michaelis et Joannes 1630. febr. 11; Drevaderics Joannes 1716. ápr. 16; Dávoty Georgius 1625. ápr. 29; Egyed alias Szabó Joannes 1628. ápr. 12; Ferentze Andreas 1602. ápr. 2; Fábjánffy de Eggerszeg Joannes 1613. márc. 14; Farkas aliter Varga Stephanus 1626. máj. 28; Herczegh de Kissej Dominicus 1601. ápr. 2; Iharossy Gregorius 1715. febr. 1; Janaki Michaelis 1649. ápr. 5; Kiss Joannes 1717. márc. 19; Kiss Joannes 1715. febr. 8; Király alias Gondán Stephanus 1669. febr. 13; Kőszeghy Georgius 1678. febr. 1; Khernpaisz Mathias 1652. jún. 1; Lovas Michaelis 1628. jún. 3; Majdlovics Georgius 1683. márc. 14; Molnár Joannes 1765. okt. 8; Matkovics Mathias 1622. okt. 4; Németh de Medgyes Joannes et Stephanus 1701. ápr. 12; Nehóczy Valentinus et Balthazar 1560. nov. 1. (ebből az armalisból két példány van, az egyikén nincs meg a címerrajz, de egyébként a király aláírása és pecsét rajta, úgyszintén a szokásos aláírások, a másikon a címerrajz megvan, aláírások, pecsét szintén, de más kéz munkája, egyik armalison sincsen kihirdetési záradék); Pakratevith Rác Wolfgangus 1559. júl. 8; Simaházi Franciscus 1721. dec. 12; Turós Benedictus 1632. jan.; Tenturich Stephanus 1676. jún. 29; Tomadi-ny Georgius 1678. márc. 30; Vajda Joannes 1657. ápr. 30; Zarka Gregorius 1579. jún. 24; Zalay alias Varga Joannes 1631. máj. 11; Chom Petrus 1690. ápr. 27; Vizlendvay Andreas et Georgius 1645. jún. 21; Csoór Franciscus 1758. nov. 23; Schapy Georgius 1687. dec. 1. (ez utóbbi csak másolat). Ezekon kívül van még egy teljesen olvashatatlan írású, kétségtelen armalisknak látszó oklevél szintén az armalisok közé sorozva. A legújabban helyzetet el a levéltárban Szigethy Antal és unokái nemességmegegerősítő, illetve átruházó címeres levele. 1898. szept. 3.

*Országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek 1848-tól kezdődőleg.
Úrbéri kárpótlási és rendezési ügyek.
Levéltári letétek.
Erdészeti üzemtervek.
Vízikönyvek és vízikönyvi iratok.*

Ládákban:

1. II. József korabeli erdő-, legelő, hasznavehetetlen területek felmérési térképei. 1786-1790. 229 lap.
2. II. József korabeli mérnöki iratok. 1786-1790.
3. Kapornaki járás számadási iratai. 1820-1840.
4. Régi levéltári letétek.
5. Végrendeletek, levéltári letétek.
6. A László-család levéltára. Elenchus.
7. A nemesletési nemesi közbirtokosság ládája a számadási iratokkal.

Amint a felsorolásból láthatjuk, Zala megye, amelynek területe másfél századon át folytonos hadszíntér volt, ahol másfélszázadon át végighúzódott az a hatalmas védelmi vonal, amelyen megtört a török hatalma, a sok viszontagságon át is értékes és nagybecsű levéltári anyagot mentett meg az utókor számára. Iratanyagának politikai, közigazgatási része értékes kútforrása különösen a XVIII., XIX. század történetének, peres iratanyaga pedig számos család és birtok történetéhez szolgáltat bőséges adatokat. A levéltár anyagának legnagyobb részében annyira rendezett, hogy az különösebb nehézség nélkül használható s rendelkezésére áll a kutató közönségnek nem felejtve el Hány Farkasnak fentebb már idézett mondását: „Archivum plus usu discitur ...”.

Fára József